

عوامل موثر در آسیب‌های اجتماعی دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان^۱

علی صادقی^۲

استادیار گروه علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه فرهنگیان، تهران

زهرا هادیان

کارشناس مسئول پژوهش دانشگاه فرهنگیان، پردیس شهید مفتح شهرری

چکیده

افراد، گروه‌ها و جوامع مختلف به دلیل وجود شرایط و پیچیدگی‌هایی در تعاملات سازنده و کارآمد، همواره در مسیر نیل به اهداف آرمانی و متعالی با آسیب‌هایی مواجه هستند. آسیب‌شناسی اجتماعی، مطالعه انحرافات و کجروی‌های اجتماعی است که شامل مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌های اجتماعی می‌باشد. یافته‌های تحقیق که به روش کتابخانه‌های و با رویکرد توصیفی-تحلیلی بدست آمده، نشان می‌دهند: یکی از گروه‌های حساس، مهم و اثرگذار در جامعه که در معرض آسیب‌های اجتماعی نیز قرار دارند؛ دانشجو- معلمان هستند. دوری از خانواده و سکونت در خوابگاه، ورود فناوری‌های نوین و فضای مجازی به زندگی شخصی آنها، تهدیدات نرم دشمنان، اوقات فراغت دانشجویان، برنامه‌ریزی ضعیف علمی و فرهنگی دانشگاه، با توجه حساسیت سنی و اهمیت قشری که وظیفه خطیر تربیت دانش‌آموزان و آینده‌سازان جامعه را به دست خواهند گرفت، از مهمترین عواملی هستند که ضرورت توجه به دانشجو- معلمان و بررسی آسیب‌های اجتماعی در این قشر از جامعه را خاطر نشان می‌سازد.

واژگان کلیدی: آسیب‌های اجتماعی، جنگ نرم، خوابگاه، دانشگاه فرهنگیان، دانشجو- معلم.

۱. مقدمه

مطالعه انحرافات و کجروی‌های اجتماعی که در اصطلاح، آسیب‌شناسی اجتماعی^۱ نامیده می‌شوند، عبارت است از: «مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌های اجتماعی». در واقع، آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌ها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌هایی نظیر افسردگی، عدم پایبندی به اصول دینی و ملی، هنجارشکنی، اعتیاد، فقر، و... همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنها و نیز مطالعه نابسامانی‌های اجتماعی است (ستوده، ۱۳۷۹: ۱۵).

اگر رفتاری با انتظارات مشترک اعضای جامعه و یا یک گروه یا سازمان اجتماعی سازگار نباشد و بیشتر افراد آن را ناپسند و یا نادرست قلمداد کنند، کجروی اجتماعی تلقی می‌شود. هر جامعه‌ای از شهروندان خود انتظار دارد که از ارزش‌ها و هنجارهای رسمی و رایج تبعیت کنند. اما طبیعی است که همواره افرادی در جامعه یافت می‌شوند که پاره‌ای از این هنجارها و ارزش‌ها را نادیده می‌گیرند. افرادی که برخلاف هنجارهای اجتماعی رفتار کنند و بدان‌ها پای بند نباشند، افراد «ناسازگار» نامیده می‌شوند و چنانچه رفتار انحرافی و ناهنجاری آنان دائمی باشد (زودگذر و گذرا نباشد)، کجرو یا منحرف نامیده می‌شوند. این‌گونه رفتارها را انحراف اجتماعی^۲ یا کجروی اجتماعی می‌گویند.

از سوی دیگر، نوجوانی و جوانی یکی از مهم‌ترین مراحل زندگی آدمی محسوب می‌شود و آخرین مرحله تحول شناختی و گذار از مرحله «پیرو دیگران بودن» به دوره «مستقل بودن» است؛ دوره‌ای که فرد به هویت واقعی خویش دست می‌یابد. در این مرحله، دیگر والدین نمی‌توانند به او کمک‌چندانی بکنند؛ چه اینکه وی الگوهای خود را در جای دیگری جست‌وجو می‌کند. میل به اظهار وجود و اثبات خود یکی از طبیعی‌ترین حالات روانی دوره نوجوانی و جوانی است.

نوجوان و جوانی که دوره کودکی را پشت سر گذارده، باید خود را برای زندگی مستقل اجتماعی آماده نماید. تحقق این موضوع، پیش از هر چیز، مستلزم یافتن هویت خویشتن است. اینک او خود را یافته است. اگر بزرگسالان ویژگی‌های این دوره زندگی او را بشناسند و با آنان برخوردی مناسب داشته باشند، هم نوجوانان به هویت خویش دست می‌یابند و هم بزرگسالان کمتر احساس نگرانی می‌کنند.

دانشجو- معلم نیز جوانانی هستند که ۴ سال از حساس‌ترین، پرنشاط‌ترین و سازنده‌ترین دوران زندگی خود را در دانشگاه و محیط دانشگاهی سپری می‌کنند، ضمن اینکه افراد گزینش شده، مستعد و علاقه‌مند به ارزش‌های مکتب ایرانی- اسلامی هستند، اما به دلایل مختلف فردی، خانوادگی، شرایط محیطی و عواملی چون اثرگذاری گسترده فناوری‌های نوین ارتباطی و فضای مجازی در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی قرار دارند. به طوری که چنانچه این فضای مستعد و نیروهای کارآمد از سوی برنامه‌ریزان و مسئولان مختلف دانشگاهی و کشوری مورد توجه قرار گیرند، زمینه‌های باروری و شکوفایی آینده حیات جامعه را فراهم خواهند ساخت. به همان میزان، غفلت از این ظرفیت گسترده و اثرگذار می‌تواند زیان‌های جبران‌ناپذیری را متوجه آینده جامعه اسلامی ما سازد.

تحقیق حاضر علاوه بر پاسخگویی به دلایل شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی، در پی اثبات این مطلب است که، چنانچه مشورت لازم با دانشجو معلمان صورت پذیرد و از مجاری قانونی و صالح به آنها شخصیت، هویت و اعتبار لازم اعطا شود، بدون تردید هم زمینه‌های شکل‌گیری اعتماد به نفس در دانشجو- معلمان را تقویت

1 - Social Pathology

2 - Social Deviance

ساخته‌ایم و هم نوعی احساس امنیت و آرامش فردی و روانی را برایشان فراهم آورده‌ایم که این اساسی‌ترین راه برای تربیت اسلامی- ایرانی در این قشر حساس است.

۲. پیشینه تحقیق

در خصوص آسیب‌های اجتماعی و اثرات آن در جوامع مختلف از جمله کشور ما، تحقیقات مختلفی به انجام رسیده است. اما آنچه ویژگی بارز پژوهش حاضر می‌باشد، ذکر این نکته است که تاکنون مقاله و مکتوب جامعی در خصوص آسیب‌های اجتماعی دانشجو معلمان انجام نشده است. از این رو پژوهش حاضر می‌تواند در نوع خود بدیع بوده و سرآغازی برای پژوهش‌های بعدی قرار گیرد.

در ادامه، چند پژوهش مهم در خصوص آسیب‌های اجتماعی و ویژگی‌های بارز آنها ارایه می‌گردد:

- آسیب‌شناسی اجتماعی، کتابی است که عباس عبدی (۱۳۷۱) نوشته و در آن مهمترین مبانی نظری در خصوص آسیب‌های اجتماعی را ذکر کرده است.
- آسیب‌های اجتماعی، کتابی است که هدایت اله ستوده (۱۳۹۷) نوشته است. در این کتاب مطالب مفصل و نظری در خصوص انواع آسیب‌های یک جامعه و علل و عوامل آن ارایه شده است.
- کتاب جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی را جعفر سخاوت (۱۳۷۶) به رشته تحریر درآورده و در آن، شناخت جامعه از زوایای گوناگون و عواملی که در یک جامعه باعث آسیب می‌شود را بیان کرده است.
- رمضان حسن‌زاده و عباس رضایی در مقاله‌ای با عنوان آسیب شناسی ناشی از کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشجویان استان مازندران (۱۳۸۹)، اعتیاد دانشجویان به ارسال پیامک و رابطه آن را با اضطراب دانشجویان مهمترین آسیب ذکر و تحلیل کرده‌اند.
- علل و عوامل آسیب‌های اجتماعی و راه‌های پیشگیری از آن، عنوان مقاله‌ای است که محمد فولادی (۱۳۸۹) نوشته و در آن به طور کلی عواملی که باعث پیدایش آسیب‌های اجتماعی هستند، مانند عوامل فردی، شخصیتی، محیطی و ... را ذکر کرده است.
- مقالات متعدد دیگری نیز در خصوص آسیب‌های اجتماعی به طور کلی به رشته تحریر درآمده است اما، دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان مقوله تازه‌ای است که پژوهش حاضر طلیعه‌ای بر آغاز این دسته پژوهش‌ها محسوب می‌شود.

۳. عوامل ایجاد آسیب‌های اجتماعی در دانشجو- معلمان

آموزش و پرورش یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که در پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه بیشترین نقش را داراست؛ اکثر اندیشمندان و صاحب نظران آن را زیر بنای رشد و توسعه می‌دانند. پیشرفت و ترقی جوامع انسانی در گرو تأمین نیروی انسانی ماهر و متخصص جهت اداره مطلوب بخش‌های مختلف بوده و جوامعی که در این خصوص تلاش بیشتری داشته‌اند، نتایج موفقیت آمیزی را در حرکت پر شتاب توسعه اقتصادی و اجتماعی کسب نموده‌اند.

هدف آموزش و پرورش در قرن بیست و یکم، فقط تعلیم دروس، انتقال میراث فرهنگی نسل‌های گذشته به نسل جدید و پرورش قوای ذهنی دانش‌آموزان نیست؛ بلکه فراتر از آن‌ها، رشد و پرورش دانش‌آموزان در ابعاد جسمانی، ذهنی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی از اهداف اصلی نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شود (اقتباس از نبوی، ۱۳۹۰: ۸۴).

بدون تردید معلم، از آنجا که کارگزار اصلی تعلیم و تربیت به شمار می‌آید و اهداف متعالی آموزش و پرورش، با حضور و با واسطه معلم صورت تحقق می‌پذیرد؛ در رأس ارکان و عناصر نظام آموزش و پرورش قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، اهمیت تعلیم و تربیت به عوامل آن قابل تعمیم است و در میان عوامل تعلیم و تربیت، معلم مهم-ترین عامل تلقی می‌شود (رضایی، ۱۳۹۰: ۳۲) و دانشجو-معلمان به عنوان معلمان آینده (بالقوه) از عناصر کلیدی در ساخت تعلیم و تربیت کشور محسوب می‌شوند.

از این رو می‌توان گفت: در هر نظام آموزشی توجه به معلمان و مجریان برنامه‌ها و طرح‌های آموزشی، به عنوان مهم‌ترین عامل موفقیت و یا شکست نوآوری‌های آموزشی تلقی شده است. معلم، حرفه‌ای تخصصی و حساس را بر عهده دارد و انتخاب معلم می‌باید با دقت انجام شود و در جذب و نگهداری او سرمایه گذاری لازم صورت گیرد (سلسبیلی و دیگران، ۱۳۸۲: ۵۱).

هر چند دانشجو-معلمان برای آغاز و ادامه کار در نظام تعلیم و تربیت از طریق فرآیندهایی همچون گزینش و تحصیل در دانشگاه فرهنگیان انتخاب و پذیرش می‌شوند، و وظایف مهم فردی و اجتماعی را در آینده بر عهده می‌گیرند، اما به دلایل مختلفی می‌توانند گرفتار آسیب‌های اجتماعی شده و از اهداف و مأموریت اصلی خود غافل یا منحرف گردند.

عوامل ایجاد انحراف، کجروی و آسیب‌های اجتماعی در جوامع مختلف یکسان نیست و مناطق از نظر نوع جرم، شدت و ضعف، تعداد و همچنین از نظر عوامل متفاوت‌اند. این تفاوت‌ها را می‌توان در مناطق مختلف جغرافیایی همچون شهرها، روستاها و حتی در مناطق مختلف و محله‌های یک شهر و در مراکز مختلف مانند ادارات، دانشگاه‌ها، پادگان‌ها و... مشاهده کرد. بدون شک در هر محیط و جامعه‌ای، عوامل مختلفی مانند شرایط جغرافیایی، اقلیمی، فرهنگی، وضعیت اجتماعی، اقتصادی، موقعیت خانوادگی، تربیتی، شغلی و طرز فکر و نگرش خاصی حاکم است که هر یک از این عوامل در ایجاد رفتار موافق یا مخالف عرف و قانون از سوی افراد و شهروندان مؤثر هستند.

۱.۳. عوامل زمینه ساز آسیب‌های اجتماعی

در پیدایش انحرافات و آسیب‌های اجتماعی که می‌توانند رفتارهای ناپه‌نجا در یک محیط جغرافیایی یا اجتماعی مانند دانشگاه تا جامعه را به وجود بیاورند، عوامل متعددی به عنوان عوامل پیدایش و زمینه ساز می‌توانند مؤثر باشند:

۱.۱.۳. عوامل فردی: مانند جنسیت، سن، وضعیت ظاهری و قیافه، ضعف و قدرت، بیماری، عامل ژنتیک و...

۱.۲.۳. عوامل روانی: مانند حساسیت، نفرت، ترس و وحشت، اضطراب، کم هوشی، خیال پردازی، قدرت

طلبی، کم رویی، پرخاشگری، حسادت، بیماری‌های روانی و...

۱.۳.۳. عوامل محیطی: اوضاع و شرایط اقلیمی، سکونت در شهر و روستا، گرما و سرما و...

۱.۴.۳. عوامل اجتماعی: خانواده، جامعه، فرهنگ، اقتصاد، بیکاری، شغل، رسانه‌ها، مهاجرت، طلاق، فقر، و...

از آنجا که ممکن است در پیدایش هر رفتاری، عوامل فوق و یا حتی عوامل دیگری نیز مؤثر باشد، از این رو، نمی‌توان به یک باره فرد بزهکار را به عنوان علت‌العلل، در جامعه مقصر شناخت و سایر عوامل را نادیده گرفت (ستوده، ۱۳۷۹: ۷۸).

۲.۳. عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی

علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی، به ویژه در میان نوجوانان و جوانان را می‌توان به سه دسته عمده تقسیم نمود: ۱. عوامل معطوف به شخصیت؛ ۲. عوامل فردی؛ ۳. عوامل اجتماعی.

۳.۲.۱. عوامل شخصیتی

این دسته از عوامل معطوف به عدم تعادل روانی، شخصیتی و اختلال در سلوک و رفتار است. عواملی همچون: خودمحوری، پرخاشگری، هنجارشکنی، فریبندگی ظاهری و عدم احساس مسئولیت از مهمترین ویژگی‌های این دسته افراد می‌باشد. این گونه افراد به پیامد عمل خود نمی‌اندیشند، در کارهای خود بی پروا و بی ملاحظه هستند و در پند گرفتن از تجربیات، بسیار ضعیف بوده و در قضاوت‌های خود یک سوپه می‌باشند، پای بند قواعد، مقررات و هنجارهای اجتماعی نیستند و به دنبال هر چیزی می‌روند که جلب توجه کند.

گروهی نیز خودمحور و پیوسته به تمجید و توجه دیگران نیازمندند. این افراد اغلب با رؤیاهایی در مورد موفقیت نامحدود و درخشان، قدرت، زیبایی و روابط عاشقانه آرمانی سرگرم اند. گروهی دیگر، افرادی برون گرا و به دنبال لذت جویی آنی هستند، دوست دارد در انواع میهمانی‌ها و جشن‌ها شرکت کنند، تشنه هیجان و ماجراجویی اند، به همین دلیل برای لذت جویی دست به اعمال نابهنجار می‌زنند.

سرانجام گروهی نیز مشخصه بارزشان، پرجوش و خروشی و بیان اغراق آمیز، هیجانی، روابط طوفانی بین فردی، نگرش خودمدارانه و تأثیرپذیری از دیگران است. این گونه شخصیت‌ها برای آنکه «خود»ی نشان دهند، هر تجربه‌ای را حتی اگر برای آنان گران تمام شود، انجام می‌دهند. هیجان طلبی، ماجراجویی، تنوع طلبی، کنجکاوی، استقلال طلبی افراطی، خودباختگی احساسی و غلبه کنش‌های احساسی بر کنش‌های عقلانی از جمله مشکلات رفتاری است که فرد را به سوی موقعیت‌های خطرناک و ارتکاب اعمال نابهنجار و بزهکارانه رهنمون می‌کند (فولادی، ۱۳۸۹: ۵).

۳.۲.۲. عوامل فردی

در حوزه عوامل فردی، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: آرزوهای بلند، خوش گذرانی و لذت طلبی، قدرت، استقلال و عافیت طلبی، زیاده خواهی، عدم تقید به مسایل مختلف، بی هویتی و بی هدفی در زندگی و افراد گاهی اوقات برای رسیدن به آمال و آرزوهای بلند و دست نیافتنی و مدینه فاضله‌ای که بعضاً رسانه‌های ملی، ماهواره‌ها یا افراد معارض تبلیغ می‌کنند، مرتکب رفتارهای نابهنجار می‌شوند. گاهی اوقات اینگونه رفتارها را فقط یک کار تفننی و به عنوان گذران اوقات فراغت می‌دانند. عده‌ای نیز به دلیل روحیه تنوع طلبی و زیاده خواهی و عدم تربیت صحیح و عدم هدایت و تربیت درست این گزینه طبیعی، دست به اعمال خلاف عرف و قانون جامعه می‌زنند (اقتباس از عبدی، ۱۳۷۱).

۳.۲.۳. عوامل اجتماعی

در بررسی آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، به عنوان یک پدیده اجتماعی، عوامل اجتماعی متعددی اثرگذار هستند. از جمله مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

عدم پایبندی خانواده‌ها به آموزه‌های دینی، آشفتگی کانون خانواده، طرد اجتماعی که می‌تواند حتی به دلیل وجود نقص فیزیولوژیک در یک فرد یا مشاغل سطح پایین والدین و اعضای خانواده باشد (عبدی، ۱۳۷۱: ۴۵۵)، بیکاری و عدم اشتغال، فقر و مشکلات معیشتی، دوستان و همسالان کج رفتار (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۱۷۰)، محیط، فقر فرهنگی و تربیت نادرست، رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی.

۴. آسیب‌های اجتماعی در دانشجویان - معلمان

هر چند برای تربیت و تعلیم معلمان در ایران، دارالمعلمین و دارالمعلمات در سال ۱۲۹۷ هجری شمسی تأسیس شد؛ اما آموزش معلمان از آن زمان تا دهه ۵۰ و بعد از انقلاب اسلامی ایران به صورت‌های مختلفی صورت گرفته

است. از مهمترین این اشکال می‌توان تحصیل دانشجو- معلمان در دانشسراها و مراکز تربیت معلم و اخیراً نیز با تشکیل دانشگاه فرهنگیان تحصیل دانشجو- معلمان در این دانشگاه را نام برد.

در سال ۱۳۹۰ و بعد از تصویب سند تحول بنیادین سخن از ایجاد دانشگاهی با عنوان «دانشگاه فرهنگیان» به میان آمد که وظیفه خطیر پرورش معلمان را به صورت حرفه‌ای به عهده بگیرد. دانشگاه فرهنگیان با هدف ایجاد تحولی زیربنایی در آموزش و پرورش، برای نیل به اهدافی از جمله تربیت و تعمیق سازی باور عمیق به اسلام و ارزش‌های والا و در نهایت دستیابی به چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ که ایجاد حیات طیبه در دانش آموزان است، طراحی و تأسیس گردید (اساسنامه دانشگاه فرهنگیان، ۱۳۹۱).

برای نیل به اهداف فوق، مهمترین حقوق و تکالیف دانشجو- معلمان در منشوری با همین عنوان آمده است. برخی از این حقوق و تکالیف در منشور اینگونه ارایه گردید:

۵. دانشگاه فرهنگیان، همسو با آرمان

۵.۱. دانشگاه به مثابه تجلی گاه مراتبی از حیات طیبه»، دانشجومعلم

۵.۱.۱. حقوق دانشگاه فرهنگیان

عزت، حرمت و کرامت به پاس انتخاب حرفه مقدس معلمی و با عنایت به جایگاه کلیدی آن در تعیین آینده میهن اسلامی؛

حضور در محیطی مساعد و مستعد دستیابی به شایستگی‌های عام و حرفه‌ای موردنیاز معلمان در ابعاد گوناگون؛

برخورداری از آموزش‌های دارای کیفیت ممتاز و روزآمد بویژه از نظر فناوری‌های جدید؛

دسترسی به انواع فرصت‌های یادگیری انتخابی و اختیاری مبتنی بر شایستگی‌های موردنظر در برنامه درسی/ آموزشی؛

دسترسی به انواع فرصت‌های یادگیری در جهت کسب شایستگی‌های انتخابی و اختیاری مبتنی بر علائق و استعدادها، در طول سال و بدون انقطاع، بویژه در تابستان؛

زندگی در محیط شبانه روزی برخوردار از امکانات رفاهی، بهداشتی-درمانی، مشاوره‌ای، فرهنگی و ورزشی در سطحی شایسته جایگاه معلم در نظام جمهوری اسلامی ایران؛

برخورداری از محیطی امن، ایمن، آرام و با نشاط، آکنده از صمیمیت، همدلی، اعتماد و درک متقابل؛

1 مشارکت در فرایند شکل‌گیری تصمیمات ناظر به مدیریت واحد دانشگاهی؛

اظهارنظر انتقادی، منصفانه و تعالی جویانه درباره عملکرد مدیران و مسئولان دانشگاه در تمام سطوح و ارائه پیشنهادهای سازنده؛

اظهارنظر درباره مسائل گوناگون فرهنگی-اجتماعی بویژه مسایل سیاسی با استفاده از ظرفیت‌های قانونی؛

برخورداری از محیطی آراسته، زیبا و پاکیزه در ابعاد انسانی و فیزیکی؛

تاسیس و اداره شوراهای صنفی، تشکل‌های دانشجویی، انجمن‌های علمی، کانون‌های فرهنگی-اجتماعی و نشریات دانشجویی با استفاده از ظرفیت‌های قانونی.

و ...

۵.۱.۲. پایبندی به اصول

≠ رعایت موازین و آداب اسلامی و اخلاقی در سلوک فردی و اجتماعی و رعایت شئون مورد انتظار از دانشجو معلم در نظام اسلامی؛

التزام به حفظ حرمت و کرامت استادان، کارکنان و دانشجو- معلمان؛
کوشش همه جانبه در جهت کسب شایستگی های مورد نظر در برنامه درسی با حسن استفاده از انواع فرصت های یادگیری الزامی، اختیاری و انتخابی؛
برخورد مسئولانه و خلاقانه با محدودیت‌های محیطی به مثابه فرصتی برای توسعه فردی، اجتماعی و حرفه‌ای

مشارکت، همکاری و تعاون در امور دانشگاه با قبول مسئولیت‌های پیشنهادی؛
رعایت ضوابط و مقررات آموزش عالی در همه ابعاد و التزام به سایر تعهدات قانونی؛
مشارکت در بهبود موقعیت و فرصت آفرینی برای توسعه و بالندگی خویشتن و دیگر دانشجو- معلمان؛
کمک به افزایش سطح امید و نشاط در میان دانشجو- معلمان به عنوان مهم ترین مصداق امر به معروف؛

همکاری با مدیران و کارکنان واحد دانشگاهی در اجرای ضوابط و مقررات؛
رعایت عفاف، حجاب و پوشش اسلامی، آراستگی و بهداشت فردی و مشارکت در حفظ پاکیزگی و آراستگی محیط دانشگاهی؛

استفاده مسئولانه و بخردانه از امکانات و منابع دانشگاهی و حفظ و نگهداری اموال و منابع عمومی؛
رعایت حقوق دیگران و احترام به عقاید، ارزش ها، آداب و سنن فرهنگی ایشان؛
و ... (منشور حقوق و تکالیف دانشجو- معلمان، <http://te.cfu.ac.ir/fa/24918>).

منشور فوق که می‌توان آن را دستورالعملی جامع در خصوص اهداف و راهنمای دستیابی به اهداف آرمانی دانشگاه تعریف کرد، همانند چراغ راهی، شرایط، ویژگی‌ها و عوامل مختلفی که می‌تواند دانشجو- معلمان را با کوله باری از دانش، تعهد و تخصص و به دور از مخاطرات و آسیب‌های احتمالی وارد عرصهٔ تعلیم و تربیت نماید به خوبی نشان می‌دهد.

اما آنچه در عمل و در اجرای برنامه‌های دانشگاهی شاهد آن هستیم و از سوی دیگر شرایط و عوامل اثرگذار محیطی که شخصیت فردی، دینی، فرهنگی و اجتماعی دانشجو- معلمان را در بر می‌گیرند و گاه آنها را آماج اثرات خود قرار می‌دهند؛ باعث شده است دستیابی به این حقوق و تکالیف با چالش‌هایی مواجه گردد و طیفی از آسیب‌های اجتماعی را متوجه این قشر حساس و آینده ساز نماید.

هر چند فرآیندهای مختلف گزینش و نظارت صحیح علمی و منطقی در گزینش و عملکرد دانشجو- معلمان به خوبی صورت گرفته و در حال انجام است؛ با اینحال دانشجو- معلمان به عنوان جوانان این مرز و بوم به دلایلی چون: ۱. عوامل و ویژگی های شخصیتی؛ ۲. عوامل فردی؛ و ۳. عوامل اجتماعی، ظرفیت و استعداد پذیرش و قرار گرفتن در معرض آسیب‌های مختلف اجتماعی را دارا هستند.

۱. دانشجو- معلمان و ویژگی های شخصیتی^۱

۱- قابل توجه اینکه: هر چند تعداد افراد در معرض آسیب های اجتماعی به دلایل مختلف در دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان بسیار کم هستند، اما به دلیل اهمیت اثرگذاری این قشر در آینده جامعه مورد بررسی قرار گرفته اند.

برخی از افراد این قشر از جامعه (به تعداد کم) به دلایل وراثتی، خانوادگی، فرهنگی و ... بالقوه واجد صفات پرخاشگری، خودمحوری، هنجارشکنی و عدم احساس مسئولیت هستند. ممکن است به پیامد عمل خود نیاندیشند، در کارهای خود بی پروا باشند، قضاوت‌های سریع و یک سوپه داشته باشند، یا ممکن است افرادی باشند که با رؤیاهایی در مورد موفقیت نامحدود و درخشان، قدرتمندی و گاه عاشقانه، سرگرم شده باشند. می‌تواند در میان دانشجو- معلمان افرادی هیجانی و ماجراجو وجود داشته باشند و این هیجانات، زمینه‌های پذیرش آسیب‌های اجتماعی مختلف را برای آنها فراهم آورد.

۲. دانشجو- معلمان و عوامل فردی

دانشجو- معلمان به عنوان بخشی از جامعه در حوزه عوامل فردی، می‌توانند واجد ویژگی‌هایی چون افراد دارای آرزوهای بلند، خوش گذرانی و لذت طلبی، استقلال و عافیت طلبی، زیاده خواهی، عدم تقید به برخی مسایل مختلف و از این دست باشند.

اهمیت کم قائل شدن به توانمندی‌های دانشجو- معلمان در برنامه‌های مختلف دانشگاهی و بهره‌گیری ناچیز از ظرفیت‌های مختلف دانشجویان از یک سو و غلبان شور و نشاط جوانی و انرژی سرشار آنان از سوی دیگر در کنار گسترش فضای مجازی و الغای شایعات و باورهای غلط از سوی رسانه‌های معاند فرهنگی و سیاسی، در معرض و یا دام تبلیغات وسوسه انگیز، نادرست و مغرضانه می‌تواند باعث گردد این قشر حساس در معرض انواع آسیب‌های اجتماعی قرار گیرند. این آسیب می‌تواند تا جاییکه پیش رود که برخی از دانشجویان تمایلی به شرکت در فعالیت‌های علمی، فرهنگی، مشارکتی و گروهی از خود نشان ندهند.

۳. دانشجو- معلمان و عوامل اجتماعی

بدون تردید، محیط (عوامل اجتماعی) در شکل‌گیری شخصیت و منش انسان نقش بسیار تعیین کننده و مؤثری ایفا می‌کند و رفتار انسان که نشانه‌ای از شخصیت و منش اوست، تا حد زیادی، ناشی از تربیت اکتسابی از محیط است (رونالوس، ۱۳۶۸: ۶۹) بنابراین، محیط و اجتماع سالم و با نشاط، زمینه ساز رشد، شکوفایی، شادابی و نشاط افراد است.

دانشجو- معلمان نیز به عنوان بخشی از جامعه که در تعاملات و ارتباطات مختلفی با بدنه اجتماع برقرار می‌کنند؛ می‌توانند عوامل اجتماعی مثبت و یا منفی را به خود بگیرند و شخصیت علمی، فرهنگی، فردی و اجتماعی خود را با آن هماهنگ سازند.

زندگی خوابگاهی و دور از خانواده، فقدان یا ضعف برنامه‌های علمی، فرهنگی و تفریحی متناسب با اوقات فراغت دانشجویان، دوستان و همسالان خارج از محیط دانشجویی که می‌توانند واجد برخی آسیب‌های اجتماعی باشند، فقدان رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی رسمی به قدر کافی، سرگرم کننده و جذاب در کنار فراوانی و گسترش فضای مجازی به فضای زندگی شخصی دانشجویان می‌تواند زمینه‌های آسیب‌پذیری دانشجو- معلمان را فراهم آورد.

هر چند تمام عوامل و عناصر فوق در پذیرش و یا عدم آسیب‌پذیری دانشجو- معلمان بسیار مهم و تعیین کننده هستند اما با توجه به اهمیت گروه دوستان و همسالان در شخصیت اجتماعی جوانان (دانشجو- معلمان) به چند سخن از بزرگان دین انسان ساز و سعادت بخش اسلام اشاره می‌شود.

در سخنان پیامبرگرامی صلی الله علیه و آله آمده است: «المرء علی دین اخیه»؛ هر انسانی بر شیوه و طریقه دوست و رفیق خود زندگی می‌کند. از این سخن به خوبی استنباط می‌شود که، رهبران دینی ما را از ارتباط و معاشرت با افراد منحرف و بزهکار و دوستان ناباب باز می‌دارند.

در همین رابطه، حضرت علی (ع) در نهج البلاغه می‌فرماید: «مُجالسَةُ اهل الهوی منسأةٌ لایمان و محضرهٌ للشیطان.» همنشینی با هواپرستان ایمان را به دست فراموشی می‌سپارد و شیطان را حاضر می‌کند. همچنین امام صادق (ع) می‌فرماید: «لاتصحبا اهل البدع و لاتجالسوهم فتصیروا عند الناس کواحدٍ منهم.» با افراد منحرف همنشینی و معاشرت نداشته باشید؛ زیرا همنشینی با آنان موجب می‌شود که مردم شما را یکی از آنان به شمار آورند (فولادی، ۱۳۹۱: ۲۲).

۶. مهمترین ملاک‌ها و معیاری‌های آسیب‌پذیری دانشجوی- معلمان

به نظر می‌رسد برای اینکه تشخیصی دهیم دانشجویان چه از نظر فردی و چه در محیط خوابگاهی، دانشجویی و اجتماعی، آیا واجد شرایط پذیرش آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای نابهنجار شده‌اند یا خیر، چهار ملاک و معیار می‌تواند راهنمای نسبی برای استادان، مسئولان و برنامه‌ریزان دانشگاه قرار گیرد. این معیارها می‌تواند با انجام پژوهش‌های میدانی و موردی توسط استادان و کارشناسان تخصصی در دانشگاه مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند:

۶.۱. ملاک آماری

که این مهم را می‌توان به خوبی از طریق پژوهش‌های کارشناسی و یا انجام طرح‌های پژوهشی با کمک استادان و صاحب‌نظران این عرصه به انجام رساند. بدین صورت که از جمله ملاک‌های تشخیص آسیب‌های اجتماعی و بروز رفتار نابهنجار، روش توزیع فراوانی خصوصیات متوسط است که انحراف از آن، غیر عادی بودن را نشان می‌دهد. برای مثال، از نظر آماری وقتی گفته می‌شود که لباسی مد شده، یعنی بیشتر افراد جامعه آن را می‌پوشند. بنابراین، صفتی که بیشتر افراد جامعه نپذیرند، خارج از هنجار تلقی شده و غیر طبیعی و نابهنجار تلقی می‌شود.

۶.۲. ملاک اجتماعی

این معیار بسته به جوامع و فرهنگ‌های مختلف متفاوت است زیرا انسان موجودی اجتماعی است که باید در قالب الگوهای فرهنگی و اجتماعی محیط اطراف خود زندگی کند. اینکه تا چه حد رفتار فرد با هنجارها، سنت‌ها و انتظارات جامعه و یا نهاد و سازمان خاصی مغایرت دارد و جامعه چگونه درباره آن قضاوت می‌کند، معیار دیگری برای تشخیص آسیب‌اجتماعی و رفتار نابهنجار و بهنجار است. یعنی رفتاری که مورد قبول افراد نباشد و یا با انجام آن، از سوی افراد جامعه با عکس‌العمل آنان مواجه شویم، این گونه رفتارها نوعی آسیب اجتماعی و رفتار نابهنجار تلقی می‌شوند.

۶.۳. ملاک فردی

از جمله ملاک‌های تشخیص یک آسیب و رفتار نابهنجار، میزان و شدت ناراحتی است که فرد احساس می‌کند. یعنی اگر این رفتار خاص، با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی سازمان خاصی مثلاً دانشگاه فرهنگیان، آموزش و پرورش و یا کل افراد جامعه ناسازگار باشد، یعنی به سازگاری فرد لطمه بزند و با عکس‌العمل افراد آن سازمان یا جامعه مواجه گردد، چنین رفتاری نوعی آسیب و رفتار نابهنجار تلقی می‌شود.

۶.۴. ملاک دینی

در یک جامعه دینی و اسلامی، معیار و ملاک دیگری برای تشخیص آسیب اجتماعی یا رفتارهای نابهنجار از نابهنجار وجود دارد. معیار تشخیص ارزش‌ها و هنجارهای دینی به وسیله آموزه‌های دینی تعیین می‌شود. ممکن است حتی رفتاری خاص در اجتماع دینی هنجار تلقی نشود و مرتکبان را کسی توبیخ و یا سرزنش نکند ولی در شرایطی خاص ارتکاب چنین عملی در همان جامعه، نوعی هنجارشکنی تلقی شود. برای مثال، خوردن و آشامیدن در روزهای عادی هنجار شکنی تلقی نمی‌شود. ولی اگر همین عمل در ماه رمضان و در ملاً عام صورت

گیرد، تخطی از هنجارهای دینی تلقی شده، مجازات سختی هم از نظر دینی و شرعی و هم از نظر اجتماعی در انتظار مرتکب چنین عمل ناپسندی می باشد.

بنابراین، معیار دیگر تشخیص یک آسیب اجتماعی یا رفتارهای نابهنجار و بهنجار در جامعه دینی، تطبیق و سازگاری و یا عدم تطبیق و ناسازگاری با آموزه ها و هنجارهای دینی است. اگر عمل و رفتاری با هنجارها و آموزه های دینی سازگار باشد، عملی بهنجار و اگر ناسازگار باشد، نوعی آسیب اجتماعی و عملی نابهنجار تلقی می شود.

۷. نتیجه گیری

از ۱۳۹۰ و بعد از تصویب سند تحول بنیادین سخن از ایجاد دانشگاهی با عنوان دانشگاه فرهنگیان به میان آمد که وظیفه خطیر پرورش معلمان را به صورت حرفه‌ای به عهده بگیرد. دانشگاه فرهنگیان با هدف ایجاد تحولی زیربنایی در آموزش و پرورش، برای نیل به اهدافی از جمله تربیت و تعمیق سازی باور عمیق به اسلام و ارزش‌های والا و در نهایت دستیابی به چشم انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ که ایجاد حیات طیبه در دانش آموزان است، طراحی و تأسیس گردید. مخاطب اصلی این دانشگاه دانشجو- معلمان پذیرفته شده به عنوان معلمان آینده جامعه می‌باشند. دانشجو- معلمان ۴ سال از حساس‌ترین، پرنشاط‌ترین و سازنده‌ترین دوران زندگی خود را در محیط دانشگاهی سپری می‌کنند، ضمن اینکه افراد گزینش شده، مستعد و علاقه مند به ارزش‌های مکتب ایرانی- اسلامی هستند، اما به دلایل مختلف فردی، خانوادگی، شرایط محیطی و عواملی چون اثرگذاری گسترده فناوری‌های نوین ارتباطی و فضای مجازی در معرض آسیب‌های اجتماعی قرار دارند. به طوری که چنانچه این فضای مستعد و نیروهای کارآمد از سوی برنامه‌ریزان و مسئولان مختلف دانشگاهی و کشوری مورد توجه قرار گیرند، زمینه‌های باروری و شکوفایی آینده حیات جامعه را فراهم خواهند ساخت. به همان میزان، غفلت از این ظرفیت گسترده و اثرگذار می‌تواند زبان‌های جبران ناپذیری را متوجه آینده جامعه اسلامی ما سازد.

۸. پیشنهادات

۸.۱. اقدامات پیشگیرانه

ارایه برنامه‌های لازم برای شناخت صحیح فردی، دینی، فرهنگی و اجتماعی با همکاری نهادهایی چون: معاونت فرهنگی- دانشجویی، نهاد نمایندگی مقام رهبری در پردیس ها و مراکز، بسیج دانشجویی؛

- اطلاع رسانی شفاف در خصوص نقش، وظیفه و حقوق آنها در حال حاضر، در دانشگاه، خوابگاه، منزل و به ویژه در ساخت جامعه آینده؛
- شناخت نیازهای روانی و چگونگی ارضای منطقی و قانونی این نیازها و اثراتی که در شادابی و نشاط دانشجو- معلمان خواهد داشت، با مشورت، همفکری و مشارکت اجرایی خود آنان؛
- بیان و یا نمایش اثرات نامطلوب آسیب‌های اجتماعی و یا ارضای نیازهای مختلف جوانان و دانشجو- معلمان از روش‌های غیرقانونی و غیرمرسوم جامعه در قالب سخنرانی، نمایش فیلم، برگزاری مسابقات مختلف و ...؛
- برنامه‌ریزی و برگزاری برنامه‌های مختلف علمی، فرهنگی، تفریحی و ورزشی برای پر کردن اوقات فراغت دانشجو- معلمان در زمان حضور در پردیس های دانشگاهی.

۸.۲. شناسایی مشکلات دانشجو- معلمان

- توجه به مشکلات فردی، عاطفی و روانی؛ همچون افسردگی، خیال بافی، بدبینی، خودکم بینی، خودبزرگ بینی، زود رنجی، خودنمایی، ترس، اضطراب، پرخاشگری، حسادت، کم حرفی و وسواس؛

- توجه به مشکلات آموزشی دانشجو- معلمان، مانند ناتوانی در یادگیری، افت تحصیلی، بی‌توجهی به تکالیف درسی و ... با همکاری استادان و سایر بخش‌های دانشگاه؛
- شناخت و توجه به مشکلات اخلاقی- رفتاری دانشجو- معلمان همچون غیبت‌های مکرر و طولانی، و ... با همکاری استادان و سایر بخش‌های دانشگاه؛
- برگزاری جلسات مشاوره‌ای در پردیس‌ها و مراکز مختلف دانشگاه فرهنگیان، ضمن ایجاد اعتماد لازم در دانشجو- معلمان نسبت به فعالیت مراکز مشاوره؛

منابع

- اساسنامه دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۱)؛ تهران، معاونت آموزشی و پژوهشی دانشگاه فرهنگیان
- رابرتسون، یان (۱۳۷۲)؛ *درآمدی بر جامعه*. ترجمه حسین بهروان، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی
- رضایی، منیره (۱۳۹۰)؛ دانشگاه فرهنگیان، «پاسخی به نیاز معلمان برای افزایش دانش حرفه‌ای در دنیای متحول امروز». *فصلنامه پژوهشنامه فرهنگیان*، شماره ۱، آذر ماه
- رونالوس، المینگرت (۱۳۶۸)؛ *کودک و مدرسه*. ترجمه شکوه نوابی نژاد، تهران، انتشارات رشد
- سازگار، محمدحسین (۱۳۹۰)؛ «دانشگاه فرهنگیان، ضرورت اجتناب ناپذیر آموزش و پرورش کشور». *فصلنامه پژوهشنامه فرهنگیان*، شماره ۱، آذرماه
- ستوده، هدایت الله (۱۳۷۹)؛ *آسیب شناسی اجتماعی*. تهران، نشر آوای نور
- سلسبیلی، نادر و دیگران (۱۳۸۲)؛ «مجموعه مطالعات در مسایل و مباحث اساسی حوزه برنامه‌ریزی درسی و روش‌های تدریس». *گزارش پژوهش، پژوهشکده تعلیم و تربیت*
- «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» (۱۳۹۰)؛ دبیر خانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ص ۲۶
- صمدی، معصومه (۱۳۹۰)؛ «ارتقای دانش حرفه‌ای معلمان: پیش‌نیاز توسعه نظام تعلیم و تربیت». *فصلنامه پژوهش فرهنگیان*، شماره ۱، آذرماه
- عبدی، عباس (۱۳۷۱)؛ *آسیب شناسی اجتماعی*. قم، انتشارات سپهر
- فولادی، محمد (۱۳۸۹)؛ «علل و عوامل پیدایش آسیب‌های اجتماعی و راه‌های پیشگیری از آن». *مجلات معرفت*، شماره ۹۱
- «منشور حقوق و تکالیف دانشجو- معلمان»؛ <http://te.cfu.ac.ir/fa/24918>
- نبوی، سید صادق (۱۳۹۰)؛ «بررسی جایگاه مراکز تربیت معلم در نظام‌های آموزشی». *پژوهشنامه فرهنگیان*، شماره ۱، آذرماه

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی